

ISSN 1392-1681

EKSPANSIJOS IŠ RYTŲ APRAIŠKOS LIETUVOS INFORMACINĖJE ERDVĖJE

NERIJUS MALIUKEVIČIUS

Straipsnyje analizuojami galios pokyčiai informacijos amžiuje. „Minkštoji“ galia, kurią sudaro informacijos išteklių, žiniasklaidos kontrolė, pristatoma kaip esminis didžiųjų valstybių svirtas, naudojamas informacinėje geopolitinėje kovoje. Aptariama geopolitikos sampratos transformacija ir neokolonializmo sąvoka.

Pristatomas bendras valstybės informacinės erdvės suvokimas ir priemonės, kuriomis bandoma šią erdvę paveikti. Lietuvos televizijų transliuojama produkcija yra suvokiama kaip tam tikras valstybės informacinės erdvės atspindys. Remiantis rusiškos produkcijos dalies Lietuvos televizijose analize daroma prielaida, kad Lietuvos informacinėje erdvėje yra pastebimi informacinės-kultūrinės ekspansijos iš Rytų ženklai.

Pabrėžiama, kad Lietuvos akademinėi bendruomenei ir visuomenei svarbu suvokti informacinio karo problematiką, tai padėtų neutralizuoti galimas grėsmes bei užtikrintų individo ir visuomenės informacinį saugumą.

Įvadas

Per penkiolika nepriklausomybės metų Lietuvoje ypač populiari tapo integracijos sąvoka. Mes integravomės į NATO, Europos Sąjungą. Ta-

---

Nerijus Maliukevičius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: maliukevicius@yahoo.com).

© Nerijus Maliukevičius, 2006

Straipsnis įteiktas redakcijai 2006 m. vasario 27 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2006 m. gegužės 22 d.

čiau verta paklausti, ar šis procesas jau baigėsi, ar mes esame visavertė Europos dalis. Suabejoti tuo verčia atidesnis žvilgsnis į mūsų informacinę erdvę, kurioje aiškiai matomi informacinės-kultūrinės ekspansijos iš Rytų ženklai.

Valstybės informacinė erdvė yra moderni sąvoka, kurios atsiradimą derėtų sieti su informacinės revoliucijos ir globalizacijos procesais. Informaciniame amžiuje keičiasi galios samprata. Vienos valstybės konkuruoja dėl ideologinio, kultūrinio dominavimo kitų valstybių informacinėje erdvėje, o pastarosios siekia apsaugoti savo erdvę nuo tokių įtakų. Lietuva taip pat atsidūrė tokios kovos arenoje, todėl derėtų atidžiau paanalizuoti valstybės informacinės erdvės sampratą ir į šią erdvę kreipiamas informacines atakas.

Šiuo metu Lietuvos akademinėi bendruomenei, o ypač plačiajai visuomenei, svarbu suvokti informacinio karo problematiką, iš to kylančias grėsmes bei individo ir visuomenės informacinio saugumo principus. Rusijoje teorinis lygmuo šioje srityje jau seniai peržengtas ir imtasi praktinių veiksmų: jau prieš penkerius metus patvirtinti strateginiai informacinio saugumo dokumentai, kuriamos realios institucijos, atsakingos už atitinkamos informacinės politikos įgyvendinimą ir kovą su „spalvotomis revoliucijomis“.

Galia informacijos amžiuje

Sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms, plečiantis žiniasklaidos rinkai, valstybės konkurencinio pranašumo tarptautinėje sistemoje siekia plėtodamos „informacinės visuomenės“, „žinių visuomenės“, „elektroninės vyriausybės“ ir panašias strategijas. Gyvuoja supratimas, kad reikia keisti industrinio amžiaus konkurencijos principus kitais – atitinkančiais informacinio amžiaus realijas.

Suvokdamos viešosios nuomonės reikšmę moderniajame pasaulyje, didžiosios valstybės stiprina savo informacinės politikos ramsčius: JAV pertvarko savo viešosios diplomatijos politiką, Prancūzija siekia įsteigti globalų prancūziškąjį televizijos kanalą, Kinija kuria naciona-

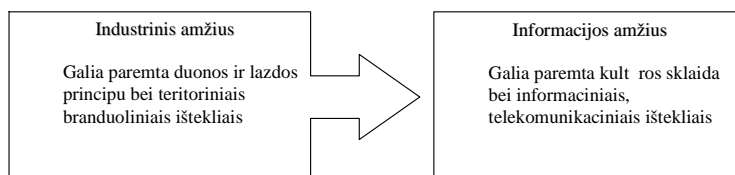
linę informacinių karų koncepciją, o Rusija stiprina savo propagandos mechanizmus. Tai tik didžiulės kovos, kuri vyksta tarp šių valstybių dėl siekio dominuoti globalioje informacinėje erdvėje, atspindys.

Galia informacijos amžiuje asocijuojasi su informacija, sugebėjimu efektyviai ją surinkti, panaudoti, paskleisti. Valstybė nebėra tokios galios monopolininkė, kaip buvo šaltojo karo metu. Informacijos amžiaus tarptautinėje sistemoje į tokią galią pretenduoja transnacionalinės korporacijos, tarptautinės organizacijos, net teroristinės grupuotės. Be to, Marvino Ellioto Olseno ir Martino Margerio manymu, „žiniasklaida, kuri yra pagrindinė informacijos formuotoja ir skleidėja, dėl informacinės revoliucijos tapo viena iš pagrindinių galios institucijų tarptautinėje sistemoje“¹. Tačiau reikia pabrėžti, kad, nepaisant tokių reikšmingų pokyčių, valstybė tarptautinėje arenoje lieka pagrindinė žaidėja.

Robertas Keohane ir Josephas Nye, analizuodami galios pokyčius informacijos amžiuje, skiria galią veikti ir išteklių galią. „Veikimo galia – tai galimybė pasiekti norimus rezultatus, o išteklių galia – išteklių, kurie asocijuojasi su galimybe pasiekti norimus rezultatus, turėjimas“².

Galią veikti šie autoriai skirsto į „kietąją“ ir „minkštąją“. „Kietoji“ galia – tai galimybė priversti kitus daryti tai, kas naudinga tau, panaudojant grasinimą arba atlygį“³. Tokia galios samprata egzistavo šaltojo karo metu: branduolinės ginkluotės varžybų tikslas buvo įgauti kuo daugiau karinės galios, kad grasinimais galėtum priversti savo priešininką elgtis taip, kaip tau naudinga. Tiek Sovietų Sąjunga, tiek JAV politinėje kovoje naudojo ir ekonomines priemones: buvo teikiama pagalba trečiojo pasaulio valstybėms mainais už politinį palaikymą.

„Minkštąją“ galią R. O. Keohane ir J. S. Nye apibrėžia „kaip galimybę pasiekti norimus rezultatus, nes kiti siekia to, ko sieki tu“⁴. Apibendrinant, tokią galią turinti valstybė efektyviai naudojasi įtikinėjimu, o ne grasinimais ar atlygiais. „Minkštoji“ galia yra paremta informacijos, kultūros sklaida. Informacijos amžiuje būtent šio tipo galia tampa esminė. Globaliame pasaulyje valstybė gali įtvirtinti savo

1 schema. *Galios sampratos transformacija*

galią ne vien kariniu ar ekonominiu potencialu, bet ir komunikacija grindžiama kultūros sklaida.

Išteklių galia šaltojo karo metu ir informacijos amžiuje taip pat skiriasi. Sovietų Sąjungos ir JAV galia po Antrojo pasaulinio karo rėmėsi kariniais ištekliais. R. O. Keohane ir J. S. Nye įsitikinimu, XXI amžiuje pagrindinis tokios galios šaltinis bus informacija ir informacinės technologijos. Taigi šaltojo karo metu galioję tarptautiniams santykiams galios principai informacijos amžiuje keičiasi (1 schema).

Naujoji geopolitika ir neokolonializmas

Globalizacija formuoja ir plečia informacinę erdvę, naikindama valstybių teritorijų, nacionalinių ribų reikšmę. Tačiau ši globali erdvė nėra absoliučiai visa apimanti ir vienalytė. Pasaulyje egzistuoja regionų, kurie naudojami informacinės revoliucijos teikiama pranašumais, nelygybė. Be to, dar yra regionų, kurių nepalietė sparti informacinių technologijų plėtra.

Potencialias Rusijos informacinės erdvės apsaugos strategijas pristatantis teoretikas Andrei Manoilo teigia, kad „informacinė kova globaliame pasaulyje – tai modernaus geopolitinio balanso įtvirtinimo pavyzdys“⁵. Galima sakyti, kad populiarų Makinderio teiginį, apibendrinantį jo geopolitikos sampratą, „kas valdo Rytų Europą, tas valdo *Heartlandą*, kas valdo *Heartlandą*, tas valdo pasaulio salą, o kas valdo pasaulio salą, tas valdo pasaulį“ galima pakeisti elementaria išmintimi – kas valdo informaciją, tas valdo pasaulį.

Valstybėms, konkuruojančioms globalioje informacinėje erdvėje ir besivadovaujančioms tokia naujos geopolitikos samprata, būdingas informacinis neokolonializmas. Moderni tarptautinė sistema yra sudaryta iš regionų, kurie dominuoja informacinėje erdvėje ir yra atitinkamos ekspansijos šaltiniai, bei regionų, kurie neturi reikiamų informacinių išteklių, jų informacinė infrastruktūra yra nepakankamai išplėtotą, todėl jie gali būti priskirti prie ekspansijos taikinių. Tokių valstybių likimas – tai „informacinės kolonijos“. Kaip teigia A. V. Manoilo, „informacinis neokolonializmas yra aktyvi atitinkamų valstybių politika, kuria siekiama pakeisti geopolitinį balansą globalioje informacinėje erdvėje ir kuri numato informacinio karo priemonių taikymą“⁶.

Valstybės informacinės erdvės samprata

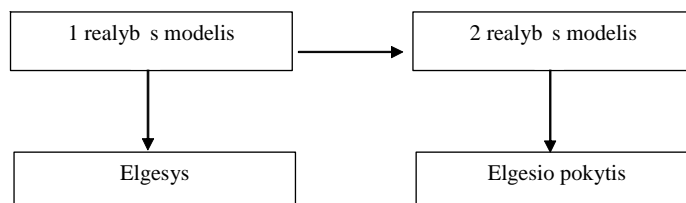
Valstybės informacinės erdvės sampratos atsiradimą reikėtų sieti su geopolitinės erdvės sampratos, kuri apėmė konkrečias teritorijas ar regionus, kuriems būdingos tam tikros savybės, ištekliai ir tarptautinių santykių ypatybės, evoliucija. A. V. Manoilo teigia, kad „geopolitinė erdvė įgauna naują reikšmę apimdama ir informacinės erdvės sampratą“⁷.

Informacinei erdvei yra būdinga informacinė konkurencija ar net kova dėl informacinių išteklių, informacinių technologijų. Siekiama sudaryti sąlygas efektyviai kontroliuoti kitos valstybės visuomenės nuomonę tam tikrais socialiniais ar politiniais klausimais.

Apibendrinamas Rusijos suvokimą apie valstybės informacinę erdvę A. V. Manoilo tvirtina, kad ją sudaro trys komponentai:

1. Žmonės.
2. Informacija.
3. Telekomunikaciniai bei informaciniai kanalai, kuriais atitinkama informacija yra pateikiama visuomenei⁸.

Valstybių, kurios, taikydamos informacinio karo priemones, siekia sau palankių sprendimų, pagrindinis taikinytis yra žmonės, o tiksliau –

2 schema. *Realybės suvokimo sąlygotas elgesio pokytis*⁹

viešoji nuomonė apie atskirus procesus, įvykius, politikus, valstybes ar tarptautines organizacijas. Informacija ir telekomunikacijų bei žiniasklaidos tiesioginė arba netiesioginė kontrolė tėra priemonė kurti palankų atitinkamiems sprendimams priimti foną. Individas atskirai ir visuomenė apskritai susidaro vienokį ar kitokį įvykių valstybės informacinėje erdvėje vaizdą arba realybės suvokimą. Visuomenė yra veikiamą – dažnai tikslingai – begalės informacijos srautų ir šaltinių (globalių, iš gretimų valstybių, vidinių ir pan.). Informacijos amžiaus telekomunikaciniai kanalai ir susiformavę efektyvūs manipuliavimo viešąja nuomone metodai leidžia vienokią realybę pakeisti kita, o visuomenė ar valdžia gali to net neįtarti. Taigi oponentas būna priverstas elgtis taip, kaip manipuluojančiajam yra naudinga (2 schema).

Ne visas informacinei erdvei A. V. Manoilo priskiriamas savybes galima laikyti reikšmingomis¹⁰, tačiau tikslinga išskirti keturias esmines. Visų pirma ji yra dinamiška, t. y. ši erdvė keičiasi ir neturi pastovios būsenos. Informacinį pranašumą galima turėti tam tikrą laiką, bet ši būseną gali keisti tavo nenaudai. Antra, informacinė erdvė nėra vienalytė. Yra informacinių technologijų ir telekomunikacijos kanalų labiau paliestų regionų ir regionų, kuriuose sukaupti didžiausi informaciniai išteklių, taip pat yra regionų, kur jaučiamas tam tikras informacijos vakuumas. Be to, ši erdvė yra universali. Ji apima visas žmogaus veiklos sritis: politiką, ekonomiką, kultūrą ir pan. Ketvirta, egzistuoja nacionalinė informacijos kūrimo ir skleidimo specifika – tai susiję su kalbiniais, kultūros, religiniais informacijos priėmimo ir suvokimo aspektais.

A. V. Manoilo nurodo funkcijas, kurias būtų galima priskirti ir valstybės informacinei erdvei: integracijos, komunikacijos, informavimo, aktualinimo, geopolitikos, socialinės¹¹. Valstybės informacinė erdvė integruoja į bendrą komunikacinę bei socialinę ir kultūrinę sistemą įvairiausias žmogaus veiklos sritis, pačius individus ir organizacijas, vykdančias šias veiklas. Komunikacijos funkcija leidžia individams ir organizacijoms keistis informacija realiu laiku, neapribojant šios veiklos valstybių sienomis ar kitomis industrinio amžiaus ribomis. Informavimo funkcija į viešąją erdvę padeda iškelti įvairių subjektų interesus, o juos aktualinti įmanoma tik per konkurencijos ar konflikto tarp subjektų išraišką. Be to, industrinio amžiaus ištekliai šioje erdvėje yra pakeičiami informaciniais – būtent tai tampa naujos geopolitinės galios šaltiniu. Valstybės informacinės erdvės atliekama socialinė funkcija lemia informacinės visuomenės susidarymą.

Požiūrį į informacinės erdvės reikšmę apibendrina Rusijos informacinio saugumo doktrinos teiginys – „Rusijos nacionalinis saugumas iš esmės priklauso nuo informacinės erdvės saugumo, o tobulėjant technologijoms, ši priklausomybė tik didės“¹².

Lietuvos vieta globalioje informacinėje erdvėje

Valstybės informacinę erdvę sudaro tik jai būdinga informacinė – telekomunikacinė infrastruktūra, atitinkami informacijos ištekliai, valstybėje galiojantys telekomunikacijos, žiniasklaidos bei pramogų verslo rinkos principai ir, suprantama, tai reguliuojanti teisinė bazė (Europos Sąjungos ir nacionalinė).

Tokioje erdvėje informacija yra generuojama žiniasklaidos, o tiksliau, jos savininkų, akcininkų, redakcijų vadovų. Labai svarbus vaidmuo tenka ir specializuotos informacijos skleidėjams: teatrui, muzikai, kinui, reklamai, madai, architektūrai ir pan.

A. V. Manoilo teigia, kad „valstybių informacinės erdvės gali susidurti, bendradarbiauti, konkuruoti“¹³. Viena valstybė gali efektyviai skverbtis į kitos erdvę, manipuluoti jos visuomenės viešąja nuomone

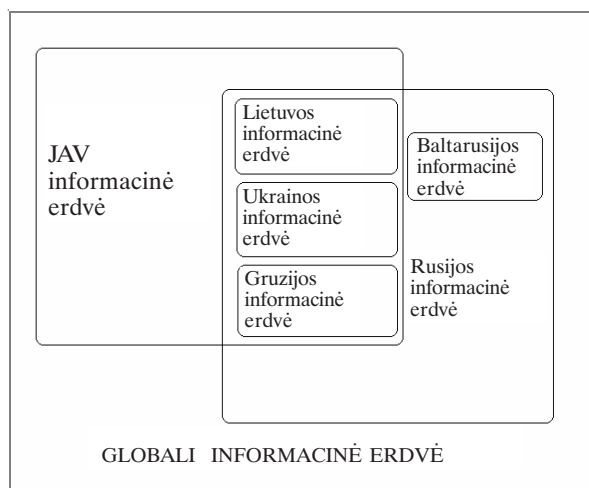
įmanoma tik tuo atveju, jei tarp šių erdvių egzistuoja bendri kodai (kalba, religija, istorinė patirtis ir pan.). Priešingu atveju įvyksta susidūrimas, kuris gali turėti ekstremalių išraiškų – konfliktas tarp Vakarų ir islamo informacinių erdvių ir Danijoje publikuotų pranašo Muhamedo karikatūrų yra geriausias to pavyzdys.

Jei bandytume bent sąlyginai pavaizduoti Lietuvos informacinės erdvės vietą globalioje informacinėje erdvėje, tai galėtų atrodyti taip, kaip pavaizduota 3 schemeje.

Šioje supaprastintoje schemeje pateiktos JAV ir Rusija, kadangi jos aktyviausiai dalyvauja informacinėje kovoje, į kurios lauką patenka Lietuva ir kitos „artimojo užsienio“ valstybės. Suprantama, kad Europos Sąjunga irgi vaidina svarų vaidmenį šioje informacinėje geopolitinėje konkurencijoje.

Taigi kokios sąlygos leidžia kitai valstybei skverbtis į Lietuvos informacinę erdvę, naudoti informacinio karo priemones? Papildžius A. V. Manoilo išskirtus¹⁴, tikslinga apibrėžti šiuos penkis principus.

Informacinė-psichologinė valstybės arba visuomenės priklausomybė nuo kitos valstybės informacinių išteklių. Tai ypač aktualu

3 schema. Lietuva globalioje informacinėje erdvėje

Lietuvai, kur žiniasklaidos rinkoje rusiškos televizijos, muzikos produkcijos paklausa yra didelė ir, kaip parodė tyrimas, didėja.

Informacinė-technologinė valstybės priklausomybė nuo kitos valstybės telekomunikacinių išteklių. Lietuvos žiniasklaidos priemonių savininkai daugiausia yra didžiosios mūsų valstybės verslo grupuotės. Jei analizuotume kitų valstybių įtaką, tai galėtume išskirti Skandinavijos valstybių telekomunikacijų ir žiniasklaidos savininkų indėlį: pavyzdžiui, TV3 televizijos kanalas, laikraštis „Verslo žinios“.

Valstybės informacinės politikos dezorientacija. Ši teiginį puikiai iliustruoja Lietuvos pavyzdys – tik pernai buvo pasiryžta organizuoti konkursą mūsų valstybės įvaizdžiui formuoti, o apie konkurso peripetijas iki šiol galime skaityti mūsų spaudoje. Taip pat reikia konstatuoti, kad Lietuvos įvaizdžio koordinavimo komisijų ar komitetų veikla praėjusių dešimtmetį buvo neefektyvi ne tik organizacine prasme, bet, kas svarbiausia, neturėjo aiškaus orientyro, veiklos tikslo.

Politinės situacijos destabilizacija valstybės viduje, siekiant priimti išorinius krizės sprendimo būdus. Suprantama, kad tokie sprendimai turėtų tenkinti tik darančią įtaką valstybę. Tokią krizę Lietuva pergyveno „Pakso skandalo“ metu, tuo metu į viešą diskursą net iškilo su Rusijos specialiosiomis tarnybomis siejamos politinių technologijų arba ryšių su visuomene agentūros ir kai kurie „ekspertai“.

„Informacinė psichologinė ekspansija – veikla, kuria siekiama nacionalinių interesų, nekonfliktinio įsiskverbimo į socialinius, kultūrinius visuomenės santykius pasitelkus metodą. Siekiama nuoseklaus, laipsniško, nuo pačios visuomenės paslėpto socialinių santykių sistemos keitimo pagal darančiojo įtaką modelį. Informacinės atakos yra nukreiptos į nusistovėjusią ideologiją, nacionalines vertybes siekiant pakeisti jas darančiojo įtaką vertybėmis ir ideologinėmis nuostatomis. Tokios veiklos priemonės – strateginių išteklių, informacinės-telekomunikacinės struktūros, žiniasklaidos rinkos kontrolė“¹⁵ – ši citata iš A. V. Manoilo monografijos apibendrina Rusijos informacinės politikos Lietuvoje ir „artimajame užsienyje“ teorinius bei praktinius pagrindus.

Lietuvos televizijos rinka – informacinės erdvės atspindys

Žiniasklaidos struktūra, ypač televizija, gerai atspindi valstybės informacinės erdvės specifiką. Gilesnė šios struktūros analizė ir gautų duomenų lyginimas atskirais laikotarpiais leidžia atskleisti realius procesus, įvardyti tendencijas.

Ruošiant pranešimą apskrito stalo diskusijai „Lietuva informacinių karų erdvėse“, kuri 2005 m. gegužės 20 d. vyko Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, buvo atlikta penkių televizijų (LTV, TV3, LNK, BTV ir „5 kanalas“) transliuojamų programų tinklelių analizė, siekiant išskirti, kokią dalį šiose televizijose sudaro rusiškos laidos, serialai, filmai ir pokalbių šou. Tuo metu buvo remtasi Lietuvos radijo ir televizijos komisijos daryto tyrimo duomenimis¹⁶ bei žurnaluose ar pačių televizijų interneto svetainėse skelbiamų televizijų programų nuo 2005 m. balandžio 30 d. iki gegužės 6 d. analizės rezultatais. Po tyrimo praėjus beveik metams, siekiant nustatyti vykstančius pokyčius, analizės rezultatai buvo palyginti su dabartine situacija šiose televizijose.

Per minėtą 2005 m. laikotarpį LTV transliavo dvi laidas rusų kalba: „Rusų gatvė“ ir žinias rusų kalba – tai truko kiek daugiau nei valandą viso LTV programos transliacijos laiko. Būtina pabrėžti, kad šios laidos yra autorinė Lietuvos televizijos produkcija, o jų auditorija yra Lietuvos rusakalbiai. Manychiau, kad tokia situacija natūraliai atspindi Lietuvos informacinės erdvės, kurioje gyvena įvairios tautinės mažumos, struktūrą.

O rusiškos produkcijos transliavimo TV3, LNK, BTV ir „5 kanalo“ (didžiausias regioninių televizijų tinklas) televizijose analizė minėtu laikotarpiu atskleidė dvejopą tendenciją. Visų pirma tyrimo rezultatai akivaizdžiai parodė, kad rusiškų programų transliavimo trukmė labai ilga – iš viso per šias keturias televizijas minėtu laikotarpiu laidų ir filmų rusų kalba buvo transliuota apie 56 val. (daugiausia rusiškos produkcijos transliavo BTV ir „5 kanalas“: atitinkamai daugiau nei 18 ir 25 val. per savaitę, LNK – 9 val., TV3 mažiausiai –

daugiau nei 3 val.). Antra, tokios programos (pvz., serialai „Lietuviškas tranzitas“, „Nacionalinio saugumo agentas“, „Kriminalinė Rusija“ bei pokalbių šou „Langai“) šiose televizijose, kitaip nei LTV, buvo orientuotos į kuo platesnę auditoriją. Sudarytos sąlygos, kad net ir tie žiūrovai, kurie nesupranta rusų kalbos, galėtų žiūrėti minėtas laidas ar filmus su lietuviškais subtitrais. Taigi tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai Lietuvos informacinėje erdvėje 2005 m. pavasarį jau buvo galima pastebėti ženkliai Rusijos informacinę-kultūrinę ekspansiją.

Kai kurios televizijos, dalyvaudamos konkurencinėje kovoje ir norėdamos pritraukti kuo daugiau žiūrovų, vis daugiau dėmesio skyrė rusiškai televizijos produkcijai. Be to, rusiškos laidos ir filmai dažniausiai yra pigesni už Vakaruose pagamintą analogą, o tokią kainodaros politiką jau tada skatino Rusijos valstybinės televizijos kompanijos ir tos šalies televizijos produkcijos platintojai.

Kaip keitėsi situacija nacionalinėse televizijose? 2005 m. vykdytas Lietuvos radijo ir televizijos komisijos tyrimas buvo vienkartinis, inicijuotas tuo metu vėl suaktyvėjusios diskusijos apie Rusijos informacinį karą. Todėl palyginimui buvo remtasi televizijų programų žurnalais¹⁷ ar pačių televizijų interneto svetainėmis¹⁸, kuriose yra skelbiami programų tinkleliai. Taigi lyginimui pasirinktas laikotarpis nuo 2006 m. vasario 25 d. iki kovo 3 d. – viena transliavimo savaitė, kaip ir 2005 m., kai buvo daromas analogiškas tyrimas.

Išanalizavus programų tinklelius paaiškėjo, kad LTV situacija nepakito: rodomos tos pačios autorinės laidos rusų kalba, o transliacijos trukmė beveik minučių tikslumu sutampa su atitinkamo 2005 m. laikotarpio duomenimis.

TV3 televizijoje išvis neliko rusiškos produkcijos, o 2005 m. pavasarį rodytus serialus „Vargšė Nastia“ ir „Lietuviškas tranzitas“ pakeitė Holivudo produkcija. Taigi ši televizija pasuko kitu keliu.

LNK televizijoje pastebima kiek kitokia tendencija: rusiška produkcija šių metų vasario 25–kovo 3 d. buvo transliuota daugiau nei 12 valandų. 2005 m. atitinkamu laikotarpiu LNK televizija rodė tik vieną rusišką laidą – pokalbių šou „Langai“. Jos transliavimas per savaitę

sudarė 9 valandas. Minėta televizija savo programų tinklą papildė dviem rusiškais laidomis: savaitgaliu rodomu serialu „Mano puikioji auklė“ bei pokalbių šou „Apie tai“, rodomu vėlyvą penktadienio vakarą.

BTV ir „5 kanalo“ programų tyrimo rezultatai atskleidė, kad per BTV 2006 m. vasario 25–kovo 3 d. buvo transliuota daugiau nei 43 valandos rusiškų filmų, serialų bei pokalbių laidų, o per „5 kanalo“ televiziją net 46 valandos analogiškos produkcijos. Kaip minėta, 2005 m. atitinkamu laikotarpiu BTV transliavo daugiau nei 18 valandų rusiškos produkcijos, o „5 kanalas“ rusiškas laidas tada rodė 25 valandas per savaitę. Taigi BTV rusiškos produkcijos transliavimo trukmė per savaitę pailgėjo beveik 2,5 karto, o „5 kanalo“ televizijoje – beveik 2 kartus.

Įspūdingiausia, kad visas „5 kanalo“ televizijos programos transliavimo laikas šių metų vasario 25–kovo 3 d. buvo kiek daugiau nei 112 valandų, o rusiškos produkcijos dalis čia sudarė net 41,5 procento. Reikia pripažinti, kad ši televizija ruošia ir autorines laidas tautinėms mažumoms: „Nedelia“, „Kalejdoskop Wilenski“. Tačiau tokios laidos kaip „NTV šiandien“ ir „Žvalgybos paslaptys“ yra vertos atskiro dėmesio. NTV yra Rusijos valdžiai palankaus verslo kontroliuojama televizijos kompanija. Daugelis dar prisimena, kaip skandalingai „Gazprom“ perėmė į rankas šią kompaniją. Todėl suprantama, kad „5 kanalo“ interneto svetainėje pateikiamas šios laidos aprašymas – „su laida „NTV šiandien“ Rusijoje prasidėjo nepriklausomos naujienų televizijos istorija“¹⁹ – kelia nostalgiją, lyginant tuometines šios televizijos žinių laidas su dabartinėmis. Rusijoje pagamintas serialas „Žvalgybos paslaptys“ labai nuosekliai mistifikuoja ir legitimizuoja KGB veiklą šaltojo karo metu. Čia su trileriu būdinga įtampa parodoma KGB kova su CŽV agentais praeito amžiaus aštuntajame dešimtmetyje.

Visas BTV programos transliavimo laikas minėtu laikotarpiu buvo 157 valandos. Taigi rusiškos produkcijos transliavimo dalis čia sudaro 27,4 procento. Nors nerusiškos produkcijos šiuo kanalu rodo-

ma daugiau, „TNS Gallup“ atlikti sociologiniai tyrimai (2006 m. sausio 1–31 d.) rodo – trys labiausiai žiūrimos BTV laidos šių metų pradžioje buvo du rusiški filmai ir vienas Holivudo trileris apie rusų policininką: „Kaukazo belaisvė“ (10,2 proc.), „Nepaprasti italų nuotykiškai Rusijoje“ (8 proc.) ir „Raudonasis karštis“ (6,8 proc.)²⁰.

Tai gi lyginant 2005 m. balandžio 30–gegužės 6 d. duomenis su šių metų vasario 25–kovo 3 d. tyrimo rezultatais yra pastebimas ryškus rusiškos ir rusų kalba transliuojamos produkcijos gausėjimas. Tai yra BTV ir „5 kanalo“, kiek mažesnis – LNK nuopelnas. 2005 m. minėtą savaitę visos penkios televizijos kartu paėmus transliavo kiek daugiau nei 57 valandas rusiškos produkcijos, o šių metų atitinkamu laikotarpiu jau transliuota net daugiau kaip 103 valandos rusiškų laidų. Sudėję vien rusiškos produkcijos transliavimo per BTV ir „5 kanalą“ laiką gautume 89 valandas. Žinoma, šiame kontekste išsiskiria TV3 televizija, kuri atsisakė tokių laidų.

Tai gi BTV ir „5 kanalo“ televizijų pavyzdžiu ryškiausiai matoma Rusijos informacinės erdvės įtaka Lietuvai.

O kokia padėtis Lietuvos kabelinėse televizijose? Lietuvos kabelinių televizijų asociacija (LKTA), vienijanti apie 80 procentų visų kabelinės televizijos operatorių, pateikia visų savo narių platinamų televizijų programų sąrašą²¹, kuriame yra 83 įvairios televizijos programos. 29 jų yra rusiškos arba gali būti pateikiamos su rusišku garso takeliu, pavyzdžiui, „Eurosport“, „Discovery Channel“, „Viasat History“ ir pan. Tai sudaro 35 procentus visų pateikiamų programų. Palyginti su 2005 m. gegužės mėnesį atlikto analogiško tyrimo duomenimis, kai tokios programos sudarė 29 procentus visų programų, vėlgi matomas ženklus padidėjimas.

Analizuojant atskirus atvejus, taip pat galima išskirti kai kuriuos ypatumus. Kabelinė televizija „Rygveda“²² dar pernai pradėjo retransliuoti dvi naujas rusiškas programas – „Rosijskij biznes kanal“ (RBK) ir „Televizionnij damskij klub“ (TDK). Šiais metais jos programų paketą papildė dar viena nauja programa – „TV1000 Russkoje Kino“. Ši kabelinė televizija dabar siūlo 14 programų, kurias tik sąlyginai

galima vadinti rusiškėmis (Rusijos, Baltarusijos kanalai, VIASAT rusiška programos) bei dar 7 programos iš 51 bazinio programų paketo dar gali būti pateikiamos įgarsintos rusiškai. Taigi šios kabelinės televizijos retransliuojamos programos rusų kalba (kai kurių programų garso takeliai kečiami iš rusų į anglų ir atvirkščiai) sudaro net 41 procentą visos programų pasiūlos. Palyginus šį rodiklį su buvusiu 2005 m. gegužę (37 proc.) – vėl pastebimas augimas. Tarp minėtos 51 programos dar retransliuojamos 8 lietuviškos programos, 10 – anglų, 4 – prancūzų, 2 – vokiečių kalba. Taigi anglų, prancūzų ir vokiečių kalba bendrai retransliuojama mažiau programų, negu gali būti pateikiama rusų kalba.

Kita Vilniuje veikianti kabelinė televizija „Vilsat“²³, kuri, kitaip negu kabelinės televizijos, naudoja bevielio perdavimo technologiją ir todėl gali abonentams pateikti tik 24 retransliuojamas programas, retransliuoja 11 programų, kurios yra rusiškos arba gali būti įgarsinamos rusiškai. Taigi tokių programų dalis čia sudaro net 46 procentus.

Tiesa, yra ir kitokių pavyzdžių. Sakykime, Šiaulių kabelinės televizijos²⁴ 31 bazinio paketo programų sąrašė yra tik 5 originalios rusiškos programos ir dar 3 užsieninės, retransliuojamos su rusišku garso takeliu – „Euronews“, „Discovery Channel“ bei „Animal Planet“, o tai sudaro kur kas mažesnę procentą negu Vilniuje. Tačiau ir šioje televizijoje retransliuojamų Rusijos programų daugėja – praeitų metų gegužę tokių buvo tik trys.

Propagandos „Pirmuoju Baltijos kanalu“ pavyzdys

Chrestomatiniu Rusijos žiniasklaidos priemonių išitvirtinimo Baltijos valstybių audiovizualinėje rinkoje pavyzdžiu gali būti „Pirmojo Baltijos kanalo“ veikla. Šiai televizijai, sudarytai Rusijos ORT programos pagrindu, licenciją yra suteikusi Latvijos nacionalinė transliavimo taryba²⁵. „Pirmasis Baltijos kanalas“²⁶ transliuoja skirtingus programų variantus Estijai, Latvijai ir Lietuvai. Šias programas retransliuoja šių valstybių kabelinės televizijos. 2004 m. pabaigoje

šiose programose buvo pradėtos rengti žinios specialiai Estijai, Latvijai ir Lietuvai. Kai kurios šio kanalo transliuojamos laidos sukėlė didžiulį atgarsį visuomenėje.

2004 m. birželio 14-ąją, Gedulo ir vilties dieną, kai Lietuva minėjo masinių trėmimų į SSRS pradžia, „Pirmasis Baltijos kanalas“ transliavo Rusijos Dūmos NVS reikalų komiteto pirmininko Andrejaus Kokošino, šio komiteto nario Viktoro Alksnio ir Dūmos tarptautinių reikalų komiteto pirmininko Konstantino Kosačiovo pareiškimus apie tai, kaip jie suvokia, tiksliau, neigia, Lietuvos okupacijos faktą. Tačiau pirmas žingsnis šioje dezinformacijos kampanijoje buvo žengtas anksčiau, kai Latvijoje įsikūręs minėtas kanalas parodė laidą „Amžiaus paslaptys. Nuosprendis Europai“.

Lietuvos užsienio reikalų ministras Antanas Valionis po šios laidos pareiškė, jog „sunku suprasti, kodėl Lietuvoje nevaržomai transliuojama arši propaganda prieš mūsų valstybę“, ir siūlė rasti priemonių nutraukti Lietuvos piliečių orumą žeidžiančią dezinformaciją ir tautinės nesantaikos kurstymą²⁷.

Tačiau Lietuvos institucijos šioje srityje susidūrė su rimtomis teisinėmis problemomis. Lietuvos radijo ir televizijos komisija 2004 m. rugsėjo 3 d. kreipėsi į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, prašydama nustatyti, ar minėtoje laidoje buvo skelbiama dezinformacija ir kurs-toma tautinė nesantaika²⁸. Gavus tai patvirtinančias išvadas (2004 m. rugsėjo 17 d.) paaiškėjo, kad Rusija šiame informaciniame kare labai efektyviai išnaudoja egzistuojančias teises spragas. „Pirmasis Baltijos kanalas“ yra Latvijos Respublikos jurisdikcijai priklausantis transliuotojas, kuris savo programas siunčia į Lietuvos teritoriją. Tokią situaciją reglamentuoja Europos Tarybos konvencijos dėl televizijos be sienų nuostatos. Remiantis jomis būtent Latvijos nacionalinė transliuotojų taryba, o ne Lietuvos institucijos privalo užtikrinti, kad siunčiamos per sieną programos atitiktų minėtos konvencijos nuostatas.

Tačiau 2005 m. rugsėjį Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija būtent Lietuvos radijo ir televizijos komisijai pasiūlė „nutraukti televizijos kanalo „Baltijos pirmasis kanalas“ transliacijas Lietuvoje“²⁹. Pagal

Visuomenės informavimo įstatymą Lietuvos radijo ir televizijos komisija gali nutraukti ar sustabdyti licencijos galiojimą tik Lietuvos jurisdikcijai priklausančiam transliuotojui.

Taigi Lietuvos radijo ir televizijos komisijai beliko kreiptis į Latvijos nacionalinę transliuotojų tarybą – net kelis kartus – reikalaujant, kad pastaroji taikytų sankcijas jos teritorijoje veikiančiam transliuotojui. Latvijos nacionalinė transliuotojų taryba nusprendė kreiptis į savo šalies ekspertus ir rėmėsi jų, o ne Lietuvos kolegų, išvadomis ir skyrė „Pirmajam Baltijos kanalui“ baudą.

Lietuvos radijo ir televizijos komisijai teko konstatuoti, kad situacija su „Baltijos pirmuoju kanalu“ išryškino audiovizualinę rinką reglamentuojančių įstatymų spragas: „nėra numatytos procedūros, kada užsienio šalies programą priimanti valstybė galėtų laikinai sustabdyti programos retransliavimą Lietuvos Respublikos teritorijoje, jeigu retransliuojama programa pažeidžia tarptautinių konvencijų ir Lietuvos įstatymų nuostatas“³⁰.

Lietuvos visuomenėje ne tik yra suformuota rusiškos televizijos produkcijos paklausa. Rusija, vykdydama informacinę-kultūrinę ekspansiją ir konkrečias informacines atakas, be to, efektyviai išnaudoja egzistuojančias teisinės spragas.

Išvados

Rusija, vadovaudamasi moderniais informacinės geopolitikos principais, siekė ir toliau sieks, kad Lietuva išliktų jos kontrolės srityje. Todėl ši valstybė pasitelkia „minkštosios“ galios svertus – informacijos išteklius, telekomunikacijas, žiniasklaidos priemones. Taip vykdoma neokolonializmo politika ne tik Lietuvos, bet ir viso „artimojo užsienio“ atžvilgiu.

Rusijos ir rusų kalba transliuojamų programų dalis Lietuvos televizijose didėja. Ateityje ieškant šio proceso priežasčių neužtenka viską argumentuoti rinkos dėsniais. Kiekvienas ryšių su visuomene ar reklamos specialistas patvirtins, kad paklausą galima suformuoti, o jai

išlaikyti būtinos aktyvios pastangos. Todėl galima daryti prielaidą, kad Rusijos valstybinės žiniasklaidos kompanijos bei platintojai vykdo tikslingą „artimajam užsieniui“ siūlomos produkcijos kainodaros ir rinkodaros politiką.

Tokie informacinio spaudimo iš Rytų padariniai yra ilgalaikiai: praeitų metų rugsėjį paskelbtas RAIT tyrimas parodė, kad dauguma Lietuvos gyventojų rusiškus filmus pageidauja žiūrėti su lietuviškais subtitrais, o anglų ir kitomis kalbomis – įgarsintus lietuviškai³¹. Dabar, norint pakeisti esamą situaciją, jau reikia aktyvios ir savarankiškos Lietuvos informacinės politikos savo informacinėje erdvėje.

Kol kas peršasi pesimistinės išvados:

- Rusiškos televizijos, muzikos produkcijos paklausa mūsų visuomenėje yra didelė, o pasiūla, kaip parodė Lietuvos televizijų tyrimas, didėja.
- Reikia pripažinti, kad Lietuva neturi tokių aiškių savo informacinės politikos orientyrų, kokius susiformavo, pavyzdžiui, Estija ar kitos valstybės, ir tai tampa palankia dirva Lietuvos informacinėje erdvėje diegti mums svetimas ideologines, kultūrinės nuostatas.
- Be to, „Pakso skandalas“ ir prieš Sorošo remiamas visuomenines organizacijas nukreiptos kampanijos patvirtina, kad informacinėmis atakomis siekiama destabilizuoti situaciją valstybės viduje, sukelti informacinį chaosą ir primesti išorinėms jėgoms palankius sprendimo būdus.
- Teisinė situacija taip pat nepalanki Lietuvai: Rusija ypač efektyviai išnaudoja teisinio audiovizualinės rinkos reguliavimo spragas.

Reikia pripažinti, kad pasitelkus teorinį informacinės geopolitikos, neokolonializmo bei valstybės informacinės erdvės koncepcijų pagrindą ir išanalizavus Lietuvos televizijų programas kitais aspektais, galima nagrinėti ir Vakarų informacinės-kultūrinės ekspansijos apraiškas, išskirti neigiamus, pavyzdžiui, Holivudo produkcijos aspektus: vartotojiškumą, smurtą ir pan.

Lietuva atsidūrė informacinių karų erdvėje, todėl mūsų visuomenei būtinas tam tikro „informacinio imuniteto“ ugdymas. Reikia formuoti ir puoselėti kitokios produkcijos paklausą – tokios, kuri atspindi nacionalines bei europines vertybes, nemanipuliuoja žmonių sąmone, o ugdo savarankiškai mąstantį individą, stiprina pilietinę visuomenę. Lietuvos informacinė politika turėtų užtikrinti asmens ir visuomenės informacinį saugumą ir išlikti visavertė Europos informacinės erdvės dalis.

NUORODOS

¹ M. E. Olsen, M. N. Marger (eds.). Power in Modern Societies. Westview Press, 1993. P. 238.

² R. O. Keohane, J. S. Nye. Power and Interdependence in the Information Age // Foreign Affairs, vol. 77 no 5 (September/October 1998) // <http://www.ksg.harvard.edu/prg/nye/power.pdf>

³ Ten pat.

⁴ Ten pat.

⁵ А. В. Манойло. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003. P. 12 // <http://www.psyfactor.org/lib/psywar27.htm>

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat, p. 74.

⁸ Ten pat, p. 78.

⁹ Г. Г. Почепцов. Информационные войны. Киев: Ваклер, 2000. P. 27.

¹⁰ А. В. Манойло. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003. С. 78 // <http://www.psyfactor.org/lib/psywar27.htm>

¹¹ Ten pat, p. 55.

¹² Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. Совет Безопасности Российской Федерации. 2000.09.09 // http://www.scrf.gov.ru/documents/decrees/2000_pr-1895.shtml

¹³ А. В. Манойло. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003. P. 76 // <http://www.psyfactor.org/lib/psywar27.htm>

¹⁴ А. В. Манойло. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 2003 г. // http://www.psycho.ru/biblio/politica/influence/inf_война_politika.html

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Lietuvos radijo ir televizijos komisijos Monitoringo ir tyrimų skyriaus duomenys // 2005 m. gegužės 17 d.

¹⁷ „TV antena“, „TV klubas“, „Tele programos“ // Nr. 8, 2006 m. vasario 25 d.–kovo 3 d.

¹⁸ www.lrt.lt, www.lnk.lt, www.tv3.lt, www.btv.lt, www.5kanalas.lt // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.

- ¹⁹ www.5kanalas.lt // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.
²⁰ „TV antena“ // Nr. 8, 2006 m. vasario 25 d.–kovo 3 d.
²¹ www.lkta.lt // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.
²² www.rygveda.lt // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.
²³ www.vilsat.net // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.
²⁴ www.splius.lt // žiūrėta 2006 m. kovo 3 d.
²⁵ www.nrtp.lv
²⁶ www.1tv.lv
²⁷ Ričardas Čekutis. Antipropagandinės pastangos // Atgimimas. 2005, birželio 24–30, Nr. 25.
²⁸ Lietuvos radijo ir televizijos komisijos 2004 m. veiklos ataskaita Seimui // <http://rtk2.c-i.lt/ci.admin/Editor/assets/ATASKAITA.doc>
²⁹ Ten pat.
³⁰ Ten pat.
³¹ Dauguma Lietuvos gyventojų rusiškus filmus pageidauja žiūrėti su lietuviškais subtitrais – RAIT, 2005 rugsėjo 4 d. // <http://www.vtv.lt/content/view/7392/109/>

SUMMARY

SIGNS OF EXPANSION FROM THE EAST IN LITHUANIAN INFORMATION SPACE

Sign Lithuania has joined NATO and the EU. However, one should ask themselves a question whether the integration process has already ended and whether we have become an integral part of Europe. Such doubts appear after taking a closer look at our information space, which contains signs of informational-cultural expansion from the East.

In the information age the concept of power is changing. Some countries compete for ideological and cultural dominance in the information space of other countries and, consequently, the latter seek to protect their space from such influences. Lithuania has also entered such a battlefield, therefore, the conception of a national information space and information attacks towards that space should be analysed more thoroughly.

At the present moment, the main goal is to make the Lithuanian academic society and especially the general public aware of the problem of the information warfare, its threats as well as the principles of information security in respect of an individual and the whole of society. In Russia, the theoretical level of this issue has been traversed a long time ago and practical actions are being taken today: strategic documents concerning information security were adopted five years ago, concrete institutions responsible for the implementation of a particular information policy in the „near abroad“ countries are being established

Russia has been aiming and still aims to keep Lithuania in the sphere of its

control. Thus, Russia has started to employ new tools of power, namely, information resources, telecommunications and the media.

The consequences of such information pressure from the East are evident: the results of a research conducted by RAIT last September show that the majority of Lithuanians prefer watching Russian films with Lithuanian subtitles and English or other Western films dubbed in Lithuanian. In order to change the present situation, an active and independent information policy in the Lithuanian information space is necessary.

The article analyses changes in the concept of power in the information age. Soft power, comprised of information and media control, is presented as a significant lever used by major states in informational and geopolitical warfare. The article also discusses a transformed concept of geopolitics and the concept of neo-colonialism.

The general understanding of information space is presented and measures how to influence it are discussed. The programs broadcast by the Lithuanian television networks are presented as a specific reflection of the Lithuanian information space. An assumption is made based on the analysis of the Russian share of TV broadcasts in Lithuania that there are evident signs of informational-cultural expansion from the East in the Lithuanian information space.